

УДК 930(477):37-051 /1456

ПОПОВИЧ ОЛЕНА,
 доктор філософських наук, професор,
 Маріупольський державний університет

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ДУМКА В СИСТЕМАХ НОТАЦІЙ І АГІОГРАФІЙ ОСВІТЯН ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

У статті обґрунтована необхідність залучення біографічного матеріалу для уведення в історію українського гуманітарного дискурсу імен представників педагогічного Відродження України (XIV-XV) - просвітителів, які презентують Україну світові. Автор статті основним арсеналом дослідницького пошуку використовує вперше як об'єкт дослідження системи нотацій та агіографій видатних просвітителів українського Відродження. Розглядається діяльність і творча спадщина видатних представників педагогічного компендіуму часів України XIV-XV століть у системах нотацій і агіографій: Павла Русина (бл. 1470-1517), Юрія Котермака (Дрогобича) (бл. 1450-1494) та ін. Автор статті реалізує біографічний метод для вивчення колективних біографій представників видатних просвітителів українського Відродження в історії української наукової думки. Творчість кожного діяча розглянута як унікальне явище й у той самий час розуміється як складова всього процесу розвитку історичної наукової думки України. Узагальнюється в такому випадку не тільки результат виявлення понять "доля", "життєвий шлях", "модель світу", "зовнішня і внутрішня детермінація", а також "власне середовище", "суб'єктивна картина життєвого світу", але й моменти взаємозв'язку дії всіх понять у життєписі персоналій освітян. У статті відстежується походження терміна "агіографія" через поняття "колективна біографія". Охарактеризовано ідею міждисциплінарного підходу в дослідженні "життя людини" на матеріалі праць, які існують у філософському, культурологічному, психологічному та історичному дискурсі сучасної наукової думки на пострадянському просторі. Запропоновано подальшу перспективу в застосуванні описаного інструментарію в науці.

Ключові слова: історична наукова думка України; агіографія; нотація; біографічний метод; персоналії епохи; педагогічне Відродження України.

Постановка проблеми. Залучення біографічного матеріалу для опису й розуміння актуальних питань історіографії: ролі й значення творчості в суспільному житті, залучення індивідуума до системи соціальних цінностей, визначення характерних особливостей соціокультурної адаптації особистості тощо є одним із методів дослідження розвитку історичної наукової думки в певному культурному ареалі.

Узагальнити зазначенні питання можна з такої позиції: для історичної науки та теорії важливим є залучення біографічного матеріалу до системоутворювальних чинників вітчизняної етнокультурної та національно-культурної традицій. Це дозволяє визначити інтегративні фактори, дія яких і віддзеркалює соціокультурний простір у контексті культуротворення в епоху Відродження України.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Термін "агіографія" відіграє важливу концептуальну роль у медієвістиці. Завдяки філологічним та філософським напрацюванням до історичного й наукового дискурсів залучаються важливі питання змін соціальних станів. Це відбувається насамперед тому, що агіографічна література в окремих випадках виступає чи не єдиним джерелом, у якому висвітлюються події релігійно-духовних змагань доби Пізньої Античності та Раннього Середньовіччя. Літературні джерела агіографії пов'язані з греко-латинською освітою й писемністю доби пізньоримського володарювання. У перекладі з грецької та за своїм етимологічним визначенням агіографія означає

житіє святої людини. Такі житія стали з'являтися скрізь одночасно зі зміцненням позицій християнської церкви як одного з основних соціальних інститутів пізньоримського та ранньовізантійського володарювання. Вони містили опис як позитивних, так і негативних персонажів. Із упровадженням християнства східного ґатунку на слов'янських землях житія перекладаються з грецької мовою, зрозумілою для слов'ян. Зрештою, дець у середині XI ст. з'являється і перше житіє представників великокняжого дому Бориса і Гліба.

Метою статті є залучення біографічного методу до аналізу колективних біографій (агіографій) для введення вперше в історію українського гуманітарного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. На часі звернутися до постатей педагогічної думки України епохи українського Відродження (XIV-XV ст.), а саме: Павла Русина (бл. 1470-1517) та Юрія Котермака (бл. 1450-1494), який увійшов в історію під ім'ям Юрія Дрогобича. Це ім'я походить від місця його народження - міста Дрогобича на Прикарпатті.

До категорії історичних об'єктів в історіографії відносять дискретні продукти, принципи та процеси людської діяльності, культурно-історичні епохи, усталені соціальні групи та окремих особистостей як представників певних культур. Ми звертаємося до історичних об'єктів - це персоні освітян, які презентують таку культурно-історичну епоху, як українське Відродження. А. Флієр, проголошуючи людину особливим історичним об'єктом,

розмежує особистість та індивідуальність. Особистість - це носій сукупності набутих соціальних статусів і ролей, а індивідуальність - носій унікального у своєму роді природного поєднання генів представника виду *Homo sapiens*, якому притаманні виражені специфічні фізичні та психологічні особливості - вертикальна постава, вправні руки, розумові здібності, пам'ять тощо. На думку А. Флієра, особистість "створює неповторний світ артефактів культури, натомість індивідуальність - виконує культурні норми" [21, с. 192].

Якщо вести мову про особистості, то Павло Русин був бакалавром вільних мистецтв, викладав римську літературу, деякий час учителював в Угорщині. Цікавим стає той факт, що його особистісні педагогічні погляди було ретрансльовано в поетичні твори, які він римував латинською мовою. На думку автора статті, це характеризує постать Павла Русина як самобутню особистість.

Якщо звернутися до постаті Юрія Котермака, то слід констатувати, що ми маємо самобутню та надзвичайно талановиту індивідуальність, яскравого діяча українського Відродження. Це учитель, учений, поет, громадський та культурний діяч, який у 1478 і 1480-1482 рр. викладав астрономію та медицину в Болонському університеті.

Визначаючи будь-які артефакти людської творчості культурно-історичними феноменами, ми вважаємо за необхідне подальшу розробку методологічно узгодженої концепції нової предметної галузі - історіографії розвитку людини на засадах евристичного потенціалу культурно-історичного підходу, застосування якого дозволяє структурувати життя людини та включити до історіографічного дискурсу патерн життєпису, за допомогою якого можливе вивчення особистості в контексті її життя.

Щодо артефактів, то автор розвідки вважає, що треба до них віднести "Часословець для навчання дітей грамоти" (1491 р.), який Павло Русин друкує у Кракові у друкарні Швайпольта Фіоля рідною мовою. До артефактів треба приєднати також збірку "Пісні Павла Русина із Кросна", де в поетичній формі автор книги розкриває власні педагогічні погляди та виховні ідеї тогочасного суспільства. Артефактом педагогічної думки в епоху Відродження стає друкована праця "Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора мистецтв і медицини Болонського університету" (Рим, друкарня Е. Зільбера). Ця книга належить до інкунабул і є першою друкованою працею українця. Книга побачила світ 7 лютого 1483 р.

Вивчаючи впродовж останніх років проблему творчості в її філософському та психологічному вимірах, ми дійшли висновку, що питання розвитку творчої особистості мають бути інтегровані в широкий історичний контекст, у якому особистість виступає як історичний об'єкт, що формується під впливом самотворення та самодетермінації в її життєвому процесі. Якщо у філософії, що досліджує підвалини людського буття в контексті епохи Відродження, існують фундаментальні наукові праці, присвячені вивченню особистості в її життєвому просторі, зокрема праці О. Валевського, А. Вардомацького, І. Голубович, О. Кривцуна, Е. Соколова, тартусько-московської семіотичної школи, насамперед Ю. Лотмана, то в історіографічній рефлексії ще не відбулася їх концептуальна рецепція та теоретичне усвідомлення. Дещо інша ситуація склалася у психології, де теоретико-емпіричні дослідження життя людини розгалужені на безліч напрямків. Зокрема, К. Абульханова-Славська, Н. Логінова, Р. Ахмеров, Ф. Василіук, Є. Головаха, Є. Злобіна, О. Кронік, Д. Леонтьєв, О. Сапогова та ін. зосереджуються на різних його аспектах, а саме: проблематиці життєво-особистісних криз; сенситивних пе-

ріодах розвитку самосвідомості; граничних можливостях людини; реалізації поведінки, що регулює вищі потреби; засобах формування людської екзистенції. Разом вони складають відповідний концептуальний апарат, що виходить із історичних конструкцій, набуваючи подальшого розвитку та інтерпретації глобального контексту історіографії.

Щодо історіографічної науки, то вона поки що обмежується певною кількістю концептів, частина з яких є простим запозиченням із психології чи соціології. Зокрема, у вищенаведеній роботі А. Флієра "Культурологія для культурологів", що в цілому розглядається як маніфестна з точки зору концептуалізації історіографічного знання, міститься розділ, який спеціально присвячений тезаурусу культурології і в якому поняття "життєвий шлях" немає, натомість життя людини експлікується за допомогою категорій, певним чином пов'язаних із проблемою життєвого шляху людини, насамперед з поняттям "способу життя", яке тлумачиться як характеристика культури [21, с. 356-359].

Нагадаємо, що поняття "спосіб життя" охоплює сукупність форм життєдіяльності, воно відоме як категорія соціології, у межах якої використовувалось у дослідженні культури споживання впродовж останньої чверті ХХ ст. Як вербальний інструмент це поняття слугувало для пошуку типового в індивідуальній поведінці людини, узагальнюючи соціально-вікові, соціально-професійні та організаційні аспекти її життя. При цьому, як зазначає А. Флієр, суспільно-прошаркова та соціально-професійна приналежність людини, її походження, виховання, освіта, віросповідання, статеві й вікові критерії тощо зазвичай справляють помітний вплив на параметри її способу життя (розміри матеріальних статків, сферу зайнятості, профіль соціальних та інтелектуальних інтересів, станові та релігійні норми поведінки, форми престижного споживання та стилю тощо). Головними регулятивними механізмами способу життя є "звичай та прийняті в певному середовищі норми соціальної адекватності та критерії соціальної престижності" [21, с. 359]. І хоча далі автор відзначає, що "у параметрах способу життя реалізується суттєва частина ціннісних орієнтацій людей, опредметнюються норми їх моралі, етикету, світогляду, соціальних стандартів тощо" [21, с. 360], зрозуміло, що категорія способу життя використовується переважно для позначення життєдіяльності особистості з боку її інтегрованості до суспільства, до певної людської спільноти тощо. Ми можемо констатувати, позицію Ю. Дрогобича як опредмечену норму та світоглядні цінності.

Звернемося до постаті Юрія Дрогобича. Провідну роль у розвитку людини педагог відводив знанням. У вірші "До благочестя" він повчає юне покоління: "Святої ж науки себе научайте, Тую же і чадам надавайте". Він високо оцінював роль друкованого слова у вихованні молоді.

Що ж до Павла Русина, то слід вказати, що неодмінною умовою формування духовності він уважав зібрання давньоруських книг - безцінну скарбницю народної мудрості давно минулих епох. Як же жалкує педагогомислитель з того, що такі зібрання-бібліотеки знищені не стихійним лихом, а людьми, які завдавали лиха рідній Україні.

Павло Русин усіляко сприяв виданню українських книг на батьківщині й за кордоном, вважаючи це святою справою в розвитку системи освіти й виховання молоді та піднесенні рівня духовності народу [20, с. 42].

Уважаємо, що проведення аналізу індивідуального в житті людини можливе не тільки у психології, але і в історії, зокрема при вивченні життєпису з метою пізнан-

ня способу існування людини в суспільстві в аспекті її зумовленості або незумовленості власним життям. Як наголошує Д. Леонт'єв, людина визначається через людську ситуацію або через те, що є в людському способі життєдіяльності. При цьому антропологічна сутність людини "міститься в можливості переключатися з одного рівня на інший, рухатися за траєкторією, що містить відрізки руху на різних рівнях" [13, с. 74]. Саме нелінійна траєкторія, на нашу думку, має бути предметом уваги історіографічної теорії в її намаганні з'ясувати власне бачення сутності життя людини.

Поняття "життя", "життєвого" відомі як категорії філософії з початку існування в XIX ст. опозиції класичному раціоналізму. В. Дільтей, Ф. Ніцше, А. Бергсон, О. Шпенглер та інші представники новітньої філософії звертали до аналізу життя як первинної реальності, у яку множинними зв'язками вплетена людина.

Уведення в поле концепту життя поняття творчості відкривало нову перспективу аналізу, у якій можливе розгортання онтологічних структур культури як дійсності людини, а творчого процесу - як єдиного цілого із життєвим шляхом митця, а не як ізольованої сфери.

Відомо, що розвиток людини може бути репрезентований у двох головних формах: як онтогенез (який розглядають психологія та фізіологія) та як життєвий шлях, або біографічна історія особистості в суспільстві, узятя як її індивідуальний життєвий сюжет (розглядається в соціальній філософії, соціології та соціальній психології в контексті проблем способу та стилю життя, його мети та сенсу, а також життєвих стратегій індивіда). Щодо історіографії, то в її дискурсі концепт життєвого шляху людини ще не набув належного розвитку, тому немає й дослідження за браком адекватних методів його аналізу.

Слід зазначити, що в суспільній свідомості "шлях" має символічне значення долі та самореалізації. Традиційно доля ідентифікується зі шляхом, з якого не можна зійти. Розглянута як концепт всезагальних зв'язків, доля стає однією з універсальних категорій історії, що разом з іншими сприяє створенню моделі світу, за допомогою якої людина сприймає дійсність та вибудовує образ світу. Як стверджує відомий історик і культуролог А. Гуревич, інтерпретація успадкованих від попередньої епохи категорій картини світу, що формуються в процесі практичної діяльності людей, створюючи "модель світу", багато в чому визначає поведінку людини [8, с. 30-32]. Однією з таких категорій є категорія долі, яка на думку О. Лосєва, є повністю реальною, абсолютно життєвою категорією.

Ідея долі передбачає певний зв'язок подій у житті людини, який неодмінно призводить до апріорі визначеного. Дія долі розповсюджується не тільки на сьогодні, а й на минуле та майбутнє. У цьому сенсі всі етапи долі є обов'язковими. Це слід розуміти так, що життя окремої особистості є не випадковим і як явище закономірним, воно може бути не тільки описане, а й пояснене. Про це переконливо заявила психолог Віденського психологічного інституту Ш. Бюлер, яка, підкреслюючи унікальність життя кожної людини, висунула проблему життєвого шляху, поєднавши біологічний, психологічний та історичний час життя особистості в єдиній системі специфічних координат.

Витоки розвитку особистості Ш. Бюлер убачала в її природженому спрямуванні до самоздійснення, самовиконання - усебічної реалізації "самої себе", можливої тільки завдяки творчості, творінню свого "Я". Вивчення життєвого шляху, згідно з концепцією німецької вченої, відбувається у трьох напрямках. Перший спрямований на дослідження об'єктивних умов життя осо-

бистості та послідовності головних подій, що розгортаються довкола людини. Другий - на розкриття внутрішнього світу особистості та дослідження його еволюції. Третій - на визначення результатів діяльності людини та її творчості, - її самоздійснення, яке, власне, і є підсумком життєвого шляху [15, с. 154-158]. Таке дослідження життєвого шляху історіографічно зумовлене, а тому дозволяє виокремити не тільки ще не досліджені аспекти культурно-історичної детермінації життя особистості, а й нові дискурси. Одним із ключових понять у цьому може стати поняття "долі".

Якщо аналізувати біографії персоналії освітян за теорією Ш. Бюлер, то треба вказати ці напрямки в життєписі українських педагогів.

У нашому дослідженні розгляд життєвого шляху Юрія Котермака відбувався за трьома напрямками. Під першим ми вважаємо вивчення біографії з огляду на освітні установи, які сформували його особистість. Він народився в 1450 р. Початкову освіту здобув у приходській школі в дяка Євтимія. Середню освіту здобув у Дрогобичі та Львові в кафедральній школі, потім учився в Краківському та Болонському університетах - гуманістичних центрах Європи. Другий напрямок - це аналіз його поглядів на провідну роль праці (занять) у розвитку людини. У вірші "До благочестя" він повчає юне покоління: "Святої ж науки себе навчаєте, Тую же і чадам надавайте".

Третій напрямок пов'язаний із шануванням його наукового доробку. Відомо, що в європейському колі його ім'я презентовано як ім'я талановитого діяча українського Відродження.

Проаналізуємо біографію П. Русина за моделлю Ш. Бюлер.

До першого напрямку належить той факт, що Павло Русин народився на Лемківщині в м. Кросно (тепер Польща), закінчив Грайфсвальдський університет у Німеччині. У подальшому його життя (педагогічна й видавнича діяльність) пов'язане з Краківським університетом. На 36-му році життя (1506 р.) йому присвоєно вчений ступінь магістра.

До другого напрямку відносимо те, що у збірці "Пісні Павла Русина із Кросна" в поетичній формі він розкриває власні педагогічні погляди та виховні ідеї тогочасного суспільства. У вірші "Похвала Валерію Максиму" учений-педагог розкриває гуманістичні погляди на виховання, формування позитивних якостей особистості. На перше місце в моральному вихованні він ставить чесність, яку вважає найвищим скарбом серед якостей людини.

Павло Русин закликає молодь служити святій честі, її найбільше цінувати. Честь і чесність Русин розглядає разом із добropорядністю та щастям. Він вважає, що ці риси не даються від народження, а набуваються безмірною працею, вихованням і шляхом навчання. Український педагог закликає молодь розвивати розум, який має бути гнучким і свіжим, душу свою тримати чистою, не ріднитися з блудом тощо.

Щодо третього напрямку, то це - видатний представник педагогічної думки України.

Варто додати, що як категорія "доля" наявна у філософії стоїків, які підкреслювали суб'єктивну розумність космосу, що, за їхніми уявленнями, має власне суб'єктивне самовідчуття, відповідальне за нерозумне й випадкове в космосі. За Проклом, доля не є ані особливістю речей, ані загальним наслідком космічних зв'язків, ані душею в її співвідношенні із зовнішнім, ані природою, ані розумом. Вона є вищою за всі ці визначення. Значно лаконічніше висловився з цього приводу О. Лосєв, зауваживши, що долю неможливо вважати тільки чи-

мось надбуттєвим або надрозумним, оскільки вона є порядком та структурою речей [16, с. 20]. О. Лосєв укажує, що Прокл чітко розрізняє адрастію (неминучість), ананку (необхідність) та хеймармену (долю): "Перша категорія характеризує "довічний" опис усієї галузі номєнів і називається Проклом як "інтелектуальний" момент. Друга категорія вже виводить нас за межі розуму й спонукає характеризувати її як "надкосмічну", тобто таку, що є узагальненням усього космічного життя. Свою третю категорію долі Прокл іменує як "внутрішньокосмічна" [16, с. 20-21]. За Проклом, усі види долі мають спільну характеристику: це порядок речей або структура буття, що має свою ієрархію. Найнижчий її щабель вказує на необхідну послідовність у сфері чистої думки, другий - це структура космосу як цілого; третій - це структура всього, що фактично відбувається всередині космосу. Отже, доля не є ані розумом, ані душею, ані космосом, ані природою. "Це - неподільна тотожність розумного та позарозумного первенів, що дана не тільки у вигляді загального принципу, але й у вигляді структури всього буття" [16, с. 21].

Торкаючись ретроспективи стосовно визначення й осмислення поняття "доля", маємо взяти до уваги, що особливість концепту долі в античності полягала в тому, що його зміст водночас охоплював як загальні світоглядні принципи культури, так і сферу індивідуального, особистісного буття людини. Подальша заміна поняття "доля", яке було одним із головних предметів рефлексії над буттям особистості, на поняття "причинність", привела до появи антиномій свободи та необхідності й у цілому унеможливила аналіз особистісної реальності в її зв'язку з надособистісною реальністю.

Пізноантичне розуміння долі, яка вважалася символом усього, що трапляється з людиною без її особистої волі, було реінтерпретоване в 30-ті роки XIX ст. представниками романтизму, що тлумачили це поняття не тільки як неповторний життєвий шлях людини в його завершеності та єдності, а як одиничний, неповторний, індивідуальний життєвий шлях конкретного індивіда, який має волю. Для романтиків доля вже не виглядає зовнішнім первенем, що впливає на неї неконтрольовано. Видовими проявами долі стають удача, талан. Поширюється уявлення, що людська воля як можливість вільного вибору має здатність впливати на долю, змінюючи її прояви. Із цього можна зробити висновок, що людина повинна бути господарем своєї долі, брати її до своїх рук, оскільки вона "або більша за свою долю, або менша за свою людяність" [6, с. 424].

Еволюція філософського змісту категорії "доля" триває. У вітчизняній філософії проблема долі перемістилася до філософії культури, у якій ще не здобула належної розробки. У працях вітчизняних науковців, насамперед В. Козловського, В. Іванова, О. Кроніка та ін. був сформований філософсько-психологічний концепт життєвого світу людини (на відміну від уже існуючого в західній психології поняття, яке не знайшло відповідного визначення), який, на думку М. Кагана, характеризує особливості "способу існування людини" [11, с. 5]. Подальший розвиток історичних студій, імовірно, буде відбуватися в контексті епохи новітньої історії.

Коллективом українських науковців під керівництвом Л. Сохань запропоновано концепцію життєтворчості, у підвалини якої покладено уявлення про життя людини як про перебіг її духовно-практичної діяльності, спрямованої на творче проектування та здійснення власного життєвого проекту. Створюючи, здійснюючи та коригуючи свій життєвий сценарій, особистість опановує мистецтво життя як особливе уміння, що базується на глибокому знанні законів життя, на самосвідомості та

володінні системою засобів, методів і технологій життєтворчості [10].

Ми вважаємо, що представники агіографії, яку ми аналізуємо, опанували мистецтво життя й демонструють нам приклад самосвідомості та володіння системою засобів та методів технології життєтворчості.

Спираючись на естетичний аналіз художньої творчості, здійснений у роботах Л. Левчук, О. Онищенко, ми виявили нові аспекти розуміння особи митця, станів суб'єкта творчого процесу, специфіки художньо-образного мислення в контексті розвитку конкретних видів мистецтва. Розгляд широкого кола проблем художньої творчості здійснено на підґрунті дослідження творчих біографій видатних митців, творчість яких становить певні віхи в історії мистецтва, і тих, творчість яких із плином часу зазнала змін в оцінках критиків та поціновувачів.

До напряму дослідження життєвого світу людини належить і динамічна концепція особистості Л. Анциферової [4], у якій узагальнені підсумки досліджень "суб'єктивної картини життя" як віддзеркалення у свідомості людини минулого, теперішнього та майбутнього, як змісту суб'єктивного усвідомлення різних періодів життя людини залежно від їх насиченості подіями. Визначаючи особливу здатність особистості до розвитку як спроможність утримувати й зберігати увесь позитивний зміст власної історії, актуалізувати потенційне своєї свідомості, створюючи нове у світі та в самій собі, розширюючи обсяг потенційного, Л. Анциферова розвиток людини розглядає як динаміку її життя в цілому та окремих його періодів, як його якісне перетворення, що пов'язане із підвищенням рівня організації, із покращенням стану готовності реалізувати себе у складній системі життєвих відносин та свідомо сприймати світ у повному обсязі.

В історіографічній рефлексії людська особистість розглядається в контексті створеного нею життєвого світу, поняття про який було введено Е. Гуссерлем для позначення сукупності всіх можливих та фактичних горизонтів досвіду людського життя. У подальшому зміст поняття "життєвий світ" інтерпретується як організована сукупність усіх об'єктів та явищ дійсності, пов'язаних із нею життєвими відносинами. Життєвий світ нинішньої людини поєднує два параметри - локальний та глобальний, тому й гуманістика має охопити в інтегративній концепції історії в епоху Відродження контекст із його індивідуально-осібним виміром у повсякденності. Поняття "життєві відносини" як об'єктивні відносини між суб'єктом та окремим об'єктом або явищем було запропоновано вже згаданим вище В. Дільтеєм [9, с. 217]. Життєві відносини, як зазначає Д. Леонтьєв, визначаються об'єктивними якостями об'єкта або явища, об'єктивними характеристиками суб'єкта та можливістю їхньої потенційної взаємодії. Коло життєвих відносин людини має тенденцію до розширення, оскільки виникнення будь-яких нових життєвих зв'язків призводить до ускладнення організації суб'єкта та сприяє виникненню нових життєвих відносин [14, с. 102].

Якщо аналізувати життєвий світ Юрія Дрогобича, то в 1478 р. у Болонському університеті він став доктором філософії, а в 1480-1482 рр. був ректором Болонського університету, а потім працював у Краківському університеті, де викладав астрономію та медицину (локальний параметр). Наш аналіз довів, що життєвий світ видатного освітянина поєднується двома параметрами, а саме локальним та глобальним. Слід констатувати, що життєві відносини Юрія Котермака ілюструє той факт, що його учнями були дослідник Сонячної системи Мікола Коперник, німецькі поети Конрад Целтьис, Рудольф Борсдорф (глобальний параметр). Закцентує-

мо увагу на тому, що життєпис ілюструє те, що життєві відносини Юрія Котермака мали тенденцію до розширення, оскільки виникнення будь-яких нових життєвих зв'язків призводить до ускладнення організації суб'єкта та сприяє виникненню нових життєвих відносин.

Для уточнення правомірності історичного підходу до проблеми життєвого шляху індивіда (послуговуючись припущенням психолога С. Рубінштейна щодо виходу життєвого шляху за межі повсякденного, емпіричного процесу, коли він під впливом активної життєвої позиції людини набуває напрямку та руху) спробуємо простежити роль фактологічної біографії в культурному розвитку особистості. Об'єктом для подальшого розгортання теоретичного обговорення буде розглядатися життєвий шлях як траєкторія переміщення людини життєвим світом. Традиційно одиницями виміру життєвого шляху обиралися "події", що класифікувалися на зовнішні та внутрішні. Як зауважує К. Абульханова-Славська, з погляду психолога, лінії зовнішніх та внутрішніх подій пролягали паралельно, так і не перетинаючись, тому не вдавалося знайти зв'язок між ними. Окрім того, послідовність подій не пов'язувалася з етапами досягнень особистості та продуктами її творчості [1, с. 10-75]. Аналогічну проблему висуває і Є. Соловійов, який, вивчаючи біографії відомих філософів, зокрема життєпис І. Канта, звернув увагу на невідповідність "безподієвості зовнішньої та подієвої напруженості внутрішньої, що актуалізує загальне завдання "усвідомити думки як події" [2; 7; 19]. Інші автори також відзначають розбіжність "повного душевних барв творчого життя та життя особистого, що плینه в урегульованих, спокійних формах. Проте саме такий погляд і передбачає, що життєвий шлях та творчий шлях митця - це поєднані посудини, що в самій природі таланту містяться визначеність до долі особливого роду" [12, с. 236].

Досліджуючи об'єктивну природу життєвого шляху, С. Рубінштейн у праці "Людина і світ" пропонує ввести категорію "суб'єкт життєвого шляху". Людина як суб'єкт життя розуміється як особливий рівень розвитку буття, а її життя "виступає не як особисте життя, з якого все суспільне є відчуженим, але як життя, що включає суспільне, але не тільки його, а й пізнавальне ставлення до буття, й естетичне ставлення, і ставлення до іншої людини як до людської істоти, як твердження її існування" [18, с. 345]. Життєвий шлях стає усвідомленою й осмисленою об'єктивною дійсністю, а шкалою параметрів життя виступає життєве ставлення людини до явищ буття. Спроможність індивіда самовизначитися відносно цілісного плину життя розуміється як реальний (предметний) прояв суб'єкта.

Проблема визначення взаємозв'язку життєвих обставин і діяльнісних здобутків особистості потребувала специфічних підходів і критеріїв. Так, Л. Бабуліна запропонувала вісім критеріїв оцінки особистості як суб'єкта життя. З-поміж них назвемо такі, що, на наш погляд, можуть бути застосовані і в історії. По-перше, суб'єкт - організатор і регулятор своєї діяльності, подій та відносин, спроможний їх змінювати. Уважаємо, що саме цей критерій важливий для історіографії в плані вивчення життєвого шляху з погляду креативної спроможності людини. При цьому людина не просто сприймає життєві події, а створює свою суб'єктивність у процесі осмислення впливу цих подій на сутність власного буття, конструюючи власну позицію щодо оточення та світу в цілому. По-друге, суб'єкт потенційно спроможний удосконалити себе, своє життя і діяльність шляхом засвоєння найвищих культурних цінностей. По-третє, існують оптимальні характеристики й оптимальний взаємозв'язок життєвих структурно-функціональних утворень - скла-

дових життєвого шляху: життєвої позиції, життєвої лінії та перспективи. І, нарешті, по-четверте, суб'єкт спроможний побудувати власну життєву стратегію [5, с. 69-78].

С. Рубінштейн, аналізуючи структуру життєвого шляху, дійшов висновку, що життєвий шлях не можна розуміти тільки як сукупність окремих дій, подій та продуктів творчості. Його необхідно розглядати як одне ціле, незважаючи на те, що в кожний момент людина включена в певні різні ситуації, здійснюючи окремі відповідні дії. Для розкриття цілісності життєвого шляху С. Рубінштейн уважав за потрібне не тільки виокремлювати його послідовні етапи (наприклад, вікові - дитинство, юність, зрілість), але й з'ясувати, як кожний попередній етап працює і впливає на наступний. На різних етапах життєвого шляху співвідношення зовнішніх впливів та внутрішньої детермінації обумовлене вже досягнутим рівнем особистісного розвитку. Проте вважається, що людина завжди має можливість вольовим чином змінити саму себе та своє життя.

Отже, для сучасних українців важливим є розкриття цілісності життєвого шляху Юрія Дрогобича, який першим серед українських учених отримав учені ступені доктора медицини і доктора філософії. Викладав Юрій Котермак математику, астрономію, медицину, прекрасно володів рідною українською, кількома слов'янськими, латинською, німецькою та іншими мовами. Мету науки Юрій Котермак бачив у прогнозуванні майбутнього, допомозі людям запобігати небажаним, катастрофічним подіям. "Я ж свої книги у світ випускаю з єдиним бажанням роду людському, аби тільки корисні були", - писав великий просвітителю.

Умовною одиницею виміру життєвого шляху людини С. Рубінштейн вважає конкретні життєві відносини особистості, з-поміж яких виділяє такі: ставлення до предметного світу, до інших людей, до самої себе. До життєвих відносин належать особливі світоглядні складові, зокрема життєві відчуття. Під таким же кутом зору Б. Ананьєв поділяє життєвий шлях на фази, що визначаються певними історичними фактами, які змінюють також і спосіб індивідуального життя. Феноменологію життєвого шляху автор репрезентує за допомогою понять "подія", "обставини", "власне середовище розвитку", "індивідуальний спосіб життя" тощо [3]. Крім того, дослідник запропонував термін "суб'єктивна картина життєвого шляху" [Там само], яким дійсно вдається окреслити суть життєпису.

Висновки

Дослідження довело, що значним набутком біографічного методу є використання концептів життєвого шляху, через які біографія структурується в цілісну безперервну послідовність квантів життєдіяльності, що обумовлюють кожний її момент не тільки попереднім кроком, але й усіма тими, що передували і йому, тобто життєпис розгортається як послідовність подій у часі, що мала власне спрямування. В історичному плані підхід до вивчення особистості через її життєвий шлях був запропонований ще у 20-ті роки ХХ ст. М. Рибниковим, який відзначив великий потенціал саме біографічного методу для дослідження передумов досягнення успіху конкретно в науковій творчості, зауваживши, що потенційно видатних людей народжується більше, аніж тих, що фактично реалізують свої здібності, а отже, метою вивчення життєвого шляху має стати з'ясування зовнішніх факторів, які гальмують реалізацію таланту. Поділяючи в цілому цю точку зору, маємо зауважити, що така мета передбачає дослідження біографій маловідомих педагогів, а можливо, і педагогів сьогодення. Додамо, що відтворення життєвого шляху з аналі-

зом становлення та зростання особистості як передумовою аналізу творчих можливостей людини ми розуміємо як життєпис.

Отже, є всі підстави стверджувати, що досвід аналізу життєпису відкриває значні потенційні можливості використання біографічного методу для осмислення проблеми вивчення постатей видатних освітян в історії українського Відродження та їх впливу на європейську культуру на прикладах життєписів Павла Русина, Юрія Котермака (Дрогобича) та ін.

Перспективами подальших наукових розвідок є застосування біографічного методу історичного дослідження життєпису визначних представників педагогічної думки від часів Київської Русі - України до кінця ХХ ст. не лише до окремих персоналій, але й до колективів у різних сферах творчої діяльності, а також інші історичні періоди становлення патерну освітян України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва: Мысль, 1991. 299 с.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Москва: Наука, 1977. 380 с.
3. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 288 с.
4. Анцыферова Л. И., Ломов В. М. Личность с позиций динамического подхода. *Психология личности в социалистическом обществе: личность и ее жизненный путь*. Москва: Наука, 1990. С. 7-17.
5. Бабулина Л. В. Субъектные и сценарные стратегии жизненного пути личности. *Мир психологии*. 2007. № 1. С. 68-78.
6. Бахтин М. М. Эпос и роман (О методологии исследования романа). *Бахтин М. М. Литературно-критические статьи*. Москва: Худож. лит., 1986. С. 392-427.
7. Гобозов И. А. Социальная философия: учеб. слов. Москва: Академ. проект, 2008. 367 с. (Тезаурус).
8. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1984. 350 с.

Попович Елена,

доктор философских наук, профессор,

Мариупольский государственный университет

УКРАИНСКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В СИСТЕМАХ НОТАЦИЙ И АГИОГРАФИЙ ПЕДАГОГОВ ЭПОХИ ВОЗРОЖДЕНИЯ

В статье обосновывается необходимость привлечения биографического материала для введения в историю украинского гуманитарного дискурса имен представителей педагогического Возрождения Украины (XIV-XV вв.) - просветителей, которые презентуют Украину миру. Автор статьи впервые использует как объект исследования системы нотаций и агиографий выдающихся просветителей украинского Возрождения в научной исторической мысли. В статье рассматривается деятельность и творческое наследие выдающихся представителей педагогического компендиума времен Украины XIV-XV столетий в системах нотаций и агиографий: Павла Русина (1470-1517), Юрия Котермака (Дрогобыча) (1450-1494) и др. Автор статьи реализует биографический метод для изучения коллективных биографий представителей выдающихся просветителей украинского Возрождения в истории украинской научной мысли. Творчество каждого деятеля рассмотрено как уникальное явление и в той же время понимается как составляющая всего процесса развития исторической научной мысли Украины. В статье отслеживается происхождение термина "агиография" через понятие "коллективная биография". Раскрыт опыт основ человеческого бытия в контексте процесса культурообразования в современной украинской научной мысли. Охарактеризована идея междисциплинарного подхода в исследовании "жизнь человека" на материале работ, которые существуют в философском, культурологическом, психологическом и историческом дискурсе современной научной мысли на постсоветском пространстве. Большое внимание в работе уделено теоретическому анализу историографических источников по данной проблеме. Обобщается в этом случае не только результат выявления понятий "судьба", "жизненный путь", "модель мира", "внешняя и внутренняя детерминация", а также "собственная среда", "субъективная картина жизненного мира" и моменты взаимодействия всех понятий в жизнеописании персоналий педагогов.

Предложена перспектива применения описанного инструментария в науке.

Ключевые слова: историческая научная мысль Украины; агиография; нотация; биографический метод; персоналии эпохи; педагогическое Возрождение Украины.

9. Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах. *Культурология. XX век: антол.* / гл. ред. С. Я. Левит; сост. С. Я. Левит. Москва: Юрист, 1995. С. 213-255.

10. Злобина Е. Г., Сохань Л. В., Тихонович В. А. Жизненный путь личности (вопросы теории и методологии социально-психологического исследования) / отв. ред. Л. В. Сохань. Ин-т философии АН УССР. Киев: Наук. думка, 1987. 280 с.

11. Каган М. С. Человеческая деятельность: опыт системного анализа. Москва: Политиздат, 1974. 328 с.

12. Кривцун О.А. Эстетика. Москва: Аспект Пресс, 2003. 2-е изд., доп. 447 с.

13. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. Москва: Смысл, 1999. 487 с.

14. Леонтьев Д. А. Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира. 1-я Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии: материалы сообщений / под ред. Д. А. Леонтьева, Е. С. Мазур, А. И. Сосланда. Москва: Смысл, 2001. С. 100-109.

15. Логинова Н. А. Шарлотта Бюлер - представитель гуманистической психологии. *Вопросы психологии*. 1980. № 1. С. 154-158.

16. Лосев А. Ф. История античной философии в конспективном изложении. Москва: Мысль, 1989. 204 с.

17. Рікер П. Інтелектуальна автобіографія. Любов і справедливості. Київ: Дух і літера, 2002. 114 с.

18. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика, 1973. 424 с.

19. Соловьев Э. Ю. Биографический анализ как вид историко-философского исследования. *Вопросы философии*. 1981. № 7. С. 115-126.

20. Сухомлинська О. В. Персоналії в історико-педагогічному дискурсі. *Шлях освіти*. 1999. № 1. С. 41-45.

21. Флиер А. Я. Культурология для культурологов. Москва: Академ. проект, 2000. 496 с.

22. Білецький В. С., Білецький В. В. Distinctive traditions of Education and Science in Ukraine-Rus' (Самобутні традиції освіти і науки в Україні-Русі). *Studia Polsko-Ukrainskie*. Warszawa. 2017. № 4. С. 51-68.

Popovych Olena,

Grand PhD in Philosophical sciences, professor, Mariupol State University

UKRAINIAN HISTORICAL THOUGHT IN THE SYSTEMS OF NOTATIONS AND HAGIOGRAPHIES OF THE RENAISSANCE EPOCH EDUCATORS

The necessity of engaging biographical materials of the representatives of the Pedagogical Renaissance of Ukraine (XIV - XV) is grounded. These materials should be implemented to the history of the Ukrainian humanitarian discourse. The author uses for the first time scientific method of studying the systems of notations and hagiographies of outstanding representatives of the Ukrainian Renaissance. Activity and creative heritage of the outstanding representatives of the pedagogy of the Pedagogical Renaissance of Ukraine (XIV - XV) in the systems of notations and hagiographies are presented in the article: Pavel Rusin (approx. 1470-1517), Yuri Kotermak (Drogobich) (approx. 1450-1494), and others. The author implements a biographical method for studying collective biographies of outstanding representatives of the Ukrainian Renaissance in the history of Ukrainian scientific thought. The origin of the term "hagiography" is explored through the notion of "collective biography".

The experience of the foundation of human existence in the context of cultural development in modern Ukrainian scientific thought is disclosed in the article. The idea of an interdisciplinary approach in the study of "human life" is described on the material of works that exist in the philosophical, cultural, psychological and historical discourse of modern scientific thought in the post-soviet space. Much attention is paid to the theoretical analysis of historiographical sources of this problem. In the course of the analysis, the categorical apparatus of the thesaurus of the biographical method was discovered during the study of the systems of notations and hagiography on the material of the Ukrainian educators (XIV - XV centuries) - Pavel Rusin (approx. 1470-1517), Yuri Kotermak (Drogobich) (approx. 1450-1494), and others. Creativity of each person is considered as a unique phenomenon and at the same time is understood as a component of the whole process of development of historical scientific thought of Ukraine. The concepts of "destiny", "life path", "model of the world", "external and internal determination" are generalized. The interaction of all the concepts in the biography of educators is considered.

The further prospect of research assumes in application of the described methods in a science.

Keywords: historical scientific thought of Ukraine; hagiography; notation; biographical method; personalities of the epoch; pedagogical Renaissance of Ukraine.

REFERENCES

1. Abulhanova-Slavskaya, K. A., 1991. Strategiya zhizni [The strategy of life]. Moscow: Myisl [in Russian].
2. Anan'ev, B. G., 1977. O problemakh sovremennogo chelovekoznanija [About the problems of modern human science]. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Anan'ev, B. G., 2001. Chelovek kak predmet poznaniya [Human as an object of knowledge]. Saint-Petersburg: Piter [in Russian].
4. Antsyferova, L. I. and Lomov, V. M., 1990. Lichnost s pozitsiyi dinamicheskogo podhoda [Personality from a dynamic approach]. In: *Psikhologiya lichnosti v sotsialisticheskom obschestve: lichnost i ee zhiznennyi put*. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Babulina, L.V., 2007. Sub'ektnyye i stsennyye strategii zhiznennogo puti lichnosti [Subject and scenario strategies of a person's life path]. *Mir psikhologii*. № 1. pp. 68-78 [in Russian].
6. Bahtin, M.M., 1986. Epos i roman (O metodologii issledovaniya romana) [Epic and Novel. Toward a Methodology for the Study of the Novel.] In: *Literaturno-kriticheskie statii*. Moscow: Hudozh. lit. [in Russian].
7. Gobozov, I.A., 2008. Sotsialnaya filosofiya [Social Philosophy]: ucheb. slov. Moscow: Akadem. proekt [in Russian].
8. Gurevich, A. Ya., 1984. Kategorii srednevekovoy kultury [Categories of medieval culture]. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
9. Diltey, V., 1995. Tipy mirovozzreniya i obnaruzhenie ih v metafizicheskikh sistemah [Types of worldview and their detection in the metaphysical systems]. In: Levit, S. Ya. [comp., ed.] *Kulturologiya. XX vek*. Moscow: Yurist [in Russian].
10. Zlobina, E.G. and Sohan, L.V. and Tihonovich, V.A., 1987. Zhiznennyi put lichnosti (voprosy teorii i metodologii sotsialno-psihologicheskogo issledovaniya) [Personal life path (questions of theory and methodology of socio-psychological research)]. Kiev: Nauk. dumka [in Russian].
11. Kagan, M.S., 1974. Chelovecheskaya deyatel'nost: opyt sistemnogo anali za. [Human activity: the experience of system analysis]. Moscow: Politizdat [in Russian].
12. Krivtsun, O.A., 2003. Estetika [Aesthetics]. Moscow: Aspekt Press [in Russian].
13. Leontev, D.A., 1999. Psikhologiya smysla: priroda, stroenie i dinamika smysl'ovoy realnosti [Psychology of meaning: nature, structure and dynamics of the semantic reality]. Moscow: Smyisl [in Russian].
14. Leontev, D.A., 2001. Zhiznetvorchestvo kak praktika rasshireniya zhiz-nennogo mira [Lifecreation as a practice of expanding the vital world]. *1-ya Vserossiyskaya nauchno-prakticheskaya konferentsiya po ekzistentsialnoy psikhologii*. Moscow: Smyisl [in Russian].
15. Loginova, N.A., 1980. Sharlotta Byuler - predstavitel' gumanisticheskoy psikhologii [Charlotte Buhler - representative of humanistic psychology]. *Voprosy psikhologii*. № 1 [in Russian].
16. Losev, A.F., 1989. Istoriya antichnoy filosofii v konspektivnom izlozhenii. [The history of ancient philosophy in a summary (brief presentation)]. Moscow: Mysl [in Russian].
17. Riker, P., 2002. Intelektualna avtobiografliya. Lyubov i spravedlivl'st [Intellectual autobiography. I love justice]. Kiev [in Ukrainian].
18. Rubinshteyn, S.L., 1973. Problemyi obschey psikhologii [Problems of general psychology]. Moscow: Pedagogika [in Russian].
19. Solovev, E.Yu., 1981. Biograficheskiy analiz kak vid istoriko-filosofskogo issledovaniya [Biographical analysis as a type of historical and philosophical study]. *Voprosy filosofii*. № 9 [in Russian].
20. Suhomlinska, O.V., 1999. Personalii v istoriko-pedagogichnomu diskursi [Persons in the historical-pedagogical discourse]. *Shlyah osvity*. № 1 [in Ukrainian].
21. Flier, A.Ya., 2000. Kulturologiya dlya kulturologov [Culturology for Culturologists]. Moscow: Akadem. Proekt, 2000 [in Russian].
22. Biletskiy, V.S. and Biletsky, V.V., 2017. Self-traditions of education and science in Ukraine-Russia. *Studia Polsko-Ukrainskie*. Warszawa No. 4: 51-68 (pol.).

© Попович Олена

Надійшла до редакції 12.02.2018

СХІД № 2 (154) березень-квітень 2018 р.